INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ ȘI LITERATURA ROMÂNĂ DINTRE 1850 — 1860

DE

DAN MĂNUCĂ

Revoluția din 1848 a adus în prim plan o vastă problematică socială și națională care, neputînd fi rezolvată în răstimpul scurt de care dispuseseră revoluționarii, a rămas ca o îndatorire a deceniilor viitoare. Fără îndoială, cea mai agitată a fost perioada imediat următoare, caracterizată prin lupta necurmată pentru realizarea idealurilor pașoptiste. Imperiile înconjurătoare, susținute de marea boierime, au înrobit principatele românești timp de aproape zece ani. Dezamăgirea în rîndurile patrioților români a fost mare. Cei care au atribuit Porții otomane intenții nobile și-au văzut spulberate iluziile încă din toamna lui 1848. Iar cei care au crezut vreodată în Imperiul habsburgic s-au văzut dezamăgiți nu după multă vreme. Oprimați de ocupațiile succesive ale unor armate străine ambițioase de a introduce o ordine proprie acolo unde nu exista decît dorință fierbinte de libertate, românilor din cele trei provincii nu le rămînea decît să diversifice și să amplifice formele de împotrivire.

Dintre acestea, literaturii îi revenea un rol deosebit, alături de istorie, politică și diplomație. Creșterea importanței cetățenești a literaturii coincide cu ridicarea unui tot mai mare număr de scriitori proveniți din rîndurile „stării a treia". Sporirea numărului mînuitorilor condeiului contribuie direct la sporirea ponderii pe care literatura o dobîndește acum în cuprinsul vieții sociale, fapt accentuat și de simultaneitatea activităților politice și scriitoricești la aproape toți oamenii de litere din acești ani.

Punct de răscruce în consolidarea literaturii românești moderne, deceniul 1850 — 1860 așează la temelia acesteia participarea nemijlocită la viața cetățenească, în care un loc aparte îl ocupa lupta pentru redobîndirea independenței naționale — participare care se constituie așadar într-un element fundamental al modernizării artei cuvîntului românesc.

Dintre numeroșii autori ai acestei perioade, puțini au intrat în istoriile literare și încă mai puțini sînt cunoscuți cititorilor de azi. Nimic nu ne îndreptățește să nu acordăm însă atenția cuvenită unor premergători, cu atît mai mult cu cît ei au contribuit la diversificarea structurilor literare pornind tocmai de la generoasa aspirație către libertatea națională. Este ceea ce vom încerca să întreprindem, parțial, în paginile următoare.

Pentru scriitorii de acum, problema libertății naționale este covîrșitoare, ei străduindu-se să o afirme ca atare în orice împrejurări : „pentru mine,

chestia naționalității o pui mai presus de libertate. Pînă cînd un popor nu va exista ca națiie, n-are ce face cu libertatea. Libertatea se poate lesne redobîndi, iar naționalitatea nu. De aceea, eu cred că în poziția de acum a țării noastre, trebuie să ținem mai mult a păstra naționalitatea noastră, atît de amenințată, și să cerem atîta libertate, pe cît ne este neapărată pentru dezvoltarea naționalității noastre", zicea Nicolae Bălcescu[1]. Deși poate nu atît de pregnant formulată, opinia este larg răspîndită printre scriitorii epocii, care o ilustrează fie în nuvele, fie în versuri, fie în pamflete. Vor proceda ca atare Radu Ionescu, Al. Odobescu, I.C. Brătianu, A. Papiu Ilarian și încă mulți alții. Cei mai mulți dintre autorii de literatură înțeleg să sprijine activ conștiința de sine a națiunii noastre, atît de amenințată acum de tentativele, infructuoase în cele din urmă, ale marilor imperii. Prin însuși faptul că scriau în limba română, că puneau la îndemîna unui public extrem de divers și de larg opere scrise în românește, autorii acestui deceniu au ajutat la conservarea conștiinței noastre naționale.

Formarea unei opinii publice ferme, care să condamne imixtiunile marilor puteri și să asigure o viață politică internă în spirit democrat burghez este una din țintele scriitorilor: „noi trebuie să deprindem pe ai noștri la lectură, pentru ca să ia interes la trebile publice, să se deștepte cît mai în grabă și cît mai mult, ca să le putem vorbi, ca să ne înțelegem între noi, să ne consultăm și să ne încurajăm" — opina Al. Hurmuzachi[2].

Toate formele vieții literare sînt cuprinse în angajarea tot mai strînsă a literaturii pe calea apărării libertății naționale. Scriitorii de acum nu renunță să-și susțină opiniile lor în această direcție, folosind poezia, proza, dramaturgia, critica literară, ziaristica, activitatea de editor și chiar de tipograf. Cei mai mulți dintre ei erau funcționari de stat ori depindeau într-o anume măsură de stat. Guvernele, schimbate și formate după bunul plac al imperiilor vecine, au încercat să dispună după cum credeau de cuviință de scriitorii care se împotriveau tendințelor politice oficiale. Pașoptiștilor emigrați nu li s-a permis întoarcerea decît după aproape zece ani. Scriitorii aflați în țară au cunoscut o prigonire sistematică, al cărei țel era tentativa de a-i determina să nu mai scrie în favoarea independenței. Privațiuni de tot felul suferă acum Kogălniceanu, G. Barit, A. Mureșianu, N.T. Orășanu, C.D. Aricescu, P. Ispirescu ș.a. Activitatea gazetelor este supravegheată cu grijă extremă, marile puteri încercînd să înăbușe orice afirmare a spiritului de independență. În această direcție, deosebit de consecventă se arată Austria, care pune sub o severă urmărire, de exemplu, „Gazeta de Transilvania", admonestînd-o cînd publică articole despre lupta pentru libertate a românilor. Dar literatura vremii este mult prea angajată în această luptă, participă mult prea nemijlocit și cu mult prea multă energie pentru a putea fi înlăturată de pe scena vieții politice. Se recurge atunci — ultimă și neputincioasă încercare — la represalii polițienești. Este grăitor ordinul trimis trupelor austriece de ocupație din Moldova de a delega un ofițer supraveghetor la fiecare reprezentație teatrală[3]. Tot teatrul — acum tribună civică de largă

[1] I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. II, Craiova, Scrisul românesc, 1940, p. 11.

[2] N. Bănescu, *Corespondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Barit*, Vălenii de Munte, Tip. Neamului românesc, 1911, p. 40.

[3] I. I. Nistor, *Corespondența lui Coronini din Principate*, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1938, p. 158—159.

audiență — cunoaște intervenția bastoanelor de ordine cînd, în Iași, se reprezintă *Tîndală și Păcală*, în care Alecsandri, militînd pentru Unire, susținea implicit și cauza libertății naționale[4].

La 18 noiembrie 1848, Mihail Sturdza dădea un ofis prin care încerca să paralizeze orice activitate literară. Măsurile lui au fost întărite de domnitorii sau de caimacamii care i-au succedat, spre a se îndepărta cu totul literatura din viața socială și mai ales politică. În ciuda acestor grele condiții, scriitorii au reușit să afle căile nu numai de integrare a artei cuvîntului în viața cetății din deceniul al șaselea, dar și de constituire a ei într-un factor important în afirmarea idealului independenței. „Avem un caracter național, pe care trebuie să-l dezvoltăm și cultivăm", afirma, între alții, Gr. R. Busuioceanu[5]. Și literatura română dintre 1850 — 1860 s-a străduit pe toate căile să apere și să păstreze acest caracter național — factor însemnat în lupta pentru redobîndirea independenței.

Neputîndu-și expune deschis atitudinea față de problemele politice ale vremii, scriitorii folosesc istoria drept armă de luptă, fiind siguri că intențiile lor vor fi apreciate așa cum se cuvine: „Căci lumea-nțelege ce vrei tu a zice", o spunea fără ascunzișuri C.D. Aricescu[6]. Idealul independenței este inseparabil legat de evocarea trecutului, încît aproape că nu există poezie, roman ori dramă cu subiect din istorie în care să nu fie vorba de luptele românilor împotriva acelora care atentau la libertatea lor. Cu deosebire se observă aceasta în proză și, sub acest aspect, este elocvent romanul lui Al. Cantacuzino *Serile de toamnă la țară* (1853). Apărarea independenței este aici o componentă organică a traiului cotidian al poporului român din veacurile trecute. Universul scriitorului are o dominantă puternică — statornicia cu care poporul a știut să-și apere libertatea, exponentul acestei concepții fiind răzeșul Ion Criță — personaj caracteristic acestui deceniu, ce va reveni deseori în literatura noastră, pînă la întruchipările atît de familiare din povestirile și romanele lui Sadoveanu. Prețuind în mod deosebit poporul, mai ales țărănimea, de a cărei soartă s-au interesat permanent, scriitorii acestor ani pun în circulație tipul omului din popor, al oșteanului hîtru, bun de povești, dar și viteaz în numeroasele bătălii la care participă, duse numai pentru apărarea țării. Limbă Dulce și Jumătate ai lui Alecsandri, Român Grue al lui Al. Davila și atîția alții își au originea în acest deceniu. Așa este Lupu, din drama lui Al. Pelimon *Curtea lui Vasilie Vodă* (1852). Foarte caracteristic, pe aceeași linie a sublinierii rolului important pe care l-a avut poporul în apărarea țării se situează și „cîntecelul" (sau „cănțoneta") lui E. Carada, *Ultima oră a unui oștean român din timpul lui Ștefan cel Mare* (1855), avînd drept unic protagonist pe un ostaș despre care cu mare greutate se poate spune că este luptător de meserie ori țăran care abia și-a părăsit satul, înlocuind plugul cu spada. Cu evidente predispoziții antiotomane, cele mai numeroase personaje de acest tip nu se feresc să alterneze umorul cu seriozitatea, introducînd o notă de specific popular care înviorează texte altfel prea frecvent searbăde. Este grăitoare următoarea scenă din piesa lui G.

[4] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. II, București, Independența 1934, p. 125.

[5] Gr. Busuioceanu, [*Articol de fond*], în „Album literariu", nr. 2, ianuarie 1857, p. 17.

[6] C. D. Aricescu, *Lyra*, București, Romanov, 1858, p. 5.

Baronzi *Matei Basarab sau Dorobanți și seimeni*, în cursul căreia, la un ospăț, ostașii își deapănă amintirile : „ ... Da, stam lîngă Matei/ Și mă chema și-mi zise îndată ce mersei : / — Cînd ți s-ar cere capul legat cu trei turbane/ Al lui Sinan vizirul, ce-ai face, căpitane? / — Ce-aș face, Înălțime? îi răspunsei pe loc. /Ți l-aș aduce-ndată din apă sau din foc".[7]

Așa fiind înțeleasă acum literatura, romanul haiducesc nu avea cum lipsi dintre speciile angajate în susținerea cauzei independenței. Constantin Boerescu tipărește, în 1855, *Aldo și Aminta sau Banditii*. Aici, strînși împrejurul „stindardului tricolor", înălțat de Brav, unul din personaje, haiducii luptă cu un eroism fără seamăn pentru a-și elibera țara, preferînd moartea vieții în sclavie. Demn, Aldo moare pe eșafod, refuzînd să se lase cumpărat de Cincacov, consilierul armatei adversare.

Cum romantismul cunoaște acum la noi o perioadă de avînt, datorită unei explozii puțin obișnuite a individualității, este firesc să întîlnim motive și teme de tip romantic, așezate în serviciul apărării libertății naționale. Așa de pildă, tematica orientală dobîndește o întorsătură categoric antiotomană și elocvent este *Radu Buzescu*, romanul din 1858 al lui Ioan Dumitrescu-Movileanu. Imaginea romantică a iubirii tragice dintre o creștină și un musulman generează un subiect cu manifestări explicite naționale, vizibile în însăși organizarea și derularea intrigii, în descrierea personajelor și a destinelor lor, fără a mai vorbi de faptul că un personaj aparține unei familii celebre în analele românești pentru vitejia dovedită pe cîmpul de luptă. Asemănător procedează și poeții, în balade ce rezumă o atitudine cetățenească dintre cele mai frecvente în epocă. Atît A. Sihleanu (în *Păgînul și creștina*[8]), cît și A. Costiescu (în *Romăncuța sclavă*[9]) dezvoltă același subiect ca și I. Dumitrescu-Movileanu, pentru a sublinia patriotismul unor femei răpite din țară, care preferă moartea, vieții luxoase din harem, răzbunîndu-se totodată și pe acela care încercase să le cumpere sentimentele.

Fără îndoială că atenția scriitorilor deceniului al șaselea al secolului trecut s-a îndreptat în cea mai mare măsură asupra acelor perioade din istorie cînd românii au făcut dovada unui înalt simț al independenței. O sumară statistică ne-ar arăta desigur că acest deceniu a dat la iveală cele mai numeroase opere inspirate din istoria națională. Programul „Daciei literare", întîrziat o vreme de condițiile vitrege, își găsește acum o largă rezonanță și o întinsă aplicare. Descrierea epopeii poporului român în confruntarea cu forțe dușmane se constituie într-o amplă „cîntare a României", plină de un patriotism clocotitor și de un patetism rar întîlnit în altă epocă. Este arma cea mai utilizată de scriitori, una din singurele lor modalități de îmbărbătare a prezentului. Nimic din paseismul unor romantici străini, nimic din dorința de blamare a prezentului. Exortația contemporaneității este principalul țel al scriitorului român care se inspiră din trecut și este demn de remarcat faptul că, oricît de pesimiste ar fi unele din versurile referitoare la destinul propriu, cînd este vorba de soarta țării, optimismul este principala atitudine a fiecăruia. Un optimism social robust, izvorît din comuniunea de idealuri cu poporul și cu aspirațiile lui dintotdeauna. Acum apar volume de poezii de-

[7] G. Baronzi, *Matei Basarab sau Dorobanți și seimeni*, București, Romanov, 1858, p. 129.
[8] A. Sihleanu, *Armonii intime*, București, Imprimeria Om, 1857, p. 99—115.
[9] A. Costiescu, *Cîntecele aurorei*, București, Imprimeria Nifon, 1856, p. 18—23.

dicate exclusiv trecutului eroic, se naște un stil, o anume modalitate de a-l prezenta și interpreta, fapt vizibil, de pildă, la Bolintineanu (în *Bătăliile românilor*) sau la Al. Pelimon (în *Faptele eroilor*).

Istoria imperiului roman este asimilată, cel puțin în anume aspecte ale ei și nu de către toți scriitorii, istorici poporului român, mergîndu-se pe linia Școlii ardelene și a urmașilor ei. Se cuvine să subliniem, cu acest prilej, că, prin pașoptiști, scriitorii acestui deceniu au înțeles valoarea unor istorici precum Șincai sau Maior, pe care s-au străduit să-i publice în străinătate[10]. Dealtfel, tot acum apare, la Iași, masiva cronică a lui Șincai — izvor al multora din operele literare ale vremii. Brutus, Mucius Scaevola, deveniți simboluri ale tendințelor de libertate națională, sînt integrați circuitului istoric românesc, cu deosebire prin atitudinile lor și prin problemele ai căror exponenți sînt. Prin ei, un Aricescu se adresează nemijlocit prezentului, făcînd să răsune în viața literară a țării cuvinte pe care, altfel, nu le-ar fi putut scrie niciodată[11]. Cazul lui nu este singular, la fel procedînd și alți scriitori, dintre care îi vom aminti acum pe Ioan Goldiș[12] și pe D. Stănescu[13].

Ceea ce s-a numit „dacism" se constituie în acest deceniu, pentru prima dată în chip masiv, drept unul din elementele componente ale evocării trecutului eroic al poporului român. Mihai Porfiriu oferea în nuvela *Vosia*[14], prin 1850, cea dintîi imagine amplă în literatura noastră asupra dacilor. Lupta acestora pentru independență, spiritul lor de sacrificiu sînt trăsături frecvent invocate de alți scriitori, uneori în accente ce amintesc de incantațiile cîntecului popular („Buciumul lui Zamolx sună,/Scoală, acvilă străbună,/Scoate capul, te trezește,/ Du-te de te-ntinerește,/ Du-te-n Parîng de te scaldă,/ Că dă Mitra apă caldă" etc.)[15]. La fel va proceda și Radu Ionescu în *Bardul și muza*[16].

Desigur, atît ca număr, cît și ca pondere, un loc aparte ocupă, în ansamblul literar al acestui deceniu, reînvierea unor figuri glorioase de luptători pentru apărarea libertății poporului român: Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, Vasile Lupu, Matei Basarab. Un At. M. Marienescu strînge ori confecționează balade zise „populare" despre faptele de vitejie ale acestor domnitori, publicîndu-le, la 1859, într-un volum. Discursurile pronunțate în Divanurile ad-hoc, articolele politice din gazete sînt tot atîtea prilejuri de rememorare a pildelor înălțătoare pe care voievozii români din trecut le oferă unui prezent care le cere el însuși cu stăruință. Cel mai des invocat dintre toți rămîne, fără îndoială, Mihai Viteazul, căruia scriitorii români îi dedică acum poeme și drame numeroase. Să-i amintim pe G. Ilar (Gr. R. Busuioceanu) cu *Meditațiuni pe cîmpul Călugărenilor*[17], pe Al. Pelimon, cu *Bătălia de la Călugăreni*[18], pe P. Grădișteanu, cu *O noapte pe ruinele*

---

[10] N. P. Smochină, *Les émigrés roumains à Paris (1850—1856)*, Paris, Gamber, 1933, p. 18.
[11] C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 28—36.
[12] Cf. *Muguri, almanah pe anul 1859*, Arad, Tip. Réthy, 1859, p. 13—16 *(Caiu Muciu Scevola)* și p. 125—126 *(Coriolan)*.
[13] D. Stănescu, *Cîntec*, București, Tip. Națională, 1862, p. 26.
[14] M. Porfiriu, *Scrieri*, Iași, Tip. francezo-română, 1852, p. 51—78.
[15] Poezia anonimă *Acvila străbună*, în „Buciumul", I, nr. 1, din 10 martie, 1857.
[16] R. Ionescu, *Bardul și muza*, în „Buciumul", I, nr. 2, din 17 martie 1857.
[17] În „Album literariu", nr. 1, decembrie 1856, p. 9—16.
[18] În vol. *Faptele eroilor*, București, Tip. Națională, 1857, p. 1—67.

Tîrgoviștei sau Umbra lui Mihai Viteazul[19], pe A. Lăzărescu, cu *O lacrimă pe mormîntul lui Mihai Bravul*[20], pe C. Halepliu, cu *Moartea lui Mihai Viteazu la Torda*[21], pe G. Baronzi, cu *O noapte la Călugăreni*[22], pe D. Stănescu, cu ale sale *Cugetări. Pe Cîmpia Tordei*[23], pe Iosif Sălăjan, cu *Mihai, eroul de la Călugăreni*[24], trecînd peste notoriile poeme ale lui Bolintineanu.

Semnificativă pentru starea de spirit a scriitorilor epocii este absența oricărei discriminări pe provincii în ceea ce privește alegerea subiectelor cu caracter istoric. Niciunul nu face vreo deosebire între trecutul Moldovei, al Munteniei sau al Ardealului, se vorbește de un trecut comun românesc. Autorii din Muntenia și-i aleg drept eroi pe Ștefan cel Mare și pe Vasile Lupu, cei din Moldova pe Mihai Viteazul, cei din Transilvania pe toți aceștia. Exemplele sînt extrem de numeroase și o înșiruire a lor nu ar face decît să aducă noi argumente pentru un fapt poate cunoscut. Dacă ar fi să insistăm, ne-am referi numai la scriitorii transilvăneni care, neputînd apela la exemple din istoria lor, din motive lesne de înțeles, se vor îndrepta către istoria românilor din principatele dunărene, aflînd acolo o posibilitate de oglindire a propriilor aspirații de libertate națională. Așa procedează, între alții, A. Mureșianu, în poeziile *Către martirii românilor de la 1848 — 1850* și *Trei morminte : la Buzeu, Focșani și Iași*[25].

Dealtfel, în operele literare ale acestui deceniu inspirate din trecutul poporului nostru, rareori se poate vorbi de referiri la o singură provincie. Lupta pentru independență națională se confundă acum cu lupta pentru înfăptuirea Unirii și scriitorii vor reflecta cu fidelitate acest lucru. Într-unul din monologurile sale, Matei Basarab deplînge, în piesa lui G. Baronzi *Matei Basarab sau Dorobanți și seimeni*[26], luptele fratricide dintre moldoveni și munteni. În *Mihul. O trăsătură din rezbelul lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei*, N. Istrate își pune personajele — moldoveni din timpul lui Ștefan cel Mare — să se intereseze de soarta românilor transilvăneni[27]. Cu totul în spiritul epocii și caracterizîndu-i plastic tendințele este personajul care, chiar dacă este moldovean, muntean ori transilvănean, circulă pe întreg teritoriul locuit de români, simțindu-se înainte de toate român și luptînd peste tot unde libertatea românilor este amenințată. Extrem de elocvent este, din acest punct de vedere, romanul lui Al. Pelimon *Bucur, istoria fundării Bucureștilor* (1858). Personajele se mișcă dezinvolt prin toată Dacia de odinioară, o cunosc cu amănuntul și află în ea, pretutindeni, sprijin. Însăși alegerea personajelor se face cu un scop anumit : a demonstra că libertatea națională nu se poate dobîndi decît prin opera comună a tuturor românilor.

---

[19] P. Grădișteanu, *O noapte pe ruinele Tîrgoviștei sau Umbra lui Mihai Viteazul*, București, Tip. Romanov, 1857.

[20] În vol. *Alfredo. Ore de repaos*, București, Ioanid, 1854, p. 7—11.

[21] C. Halepliu, *Moartea lui Mihai Viteazu la Torda*, București, Tip. Colegiului național, 1854.

[22] În vol. *Dunubianele*, București, Tip. Naționalul, 1859, p. 55—56.

[23] În vol. *Citera*, București, Tip. Naționalul, 1862, p. 37.

[24] În „Telegraful român", VII, nr. 50, din 10 decembrie și nr. 51, din 17 decembrie 1859.

[25] A. Mureșianu, *Poezii*, Brașov, Gött, 1862, p. 72—74, p. 133.

[26] G. Baronzi, *op. cit.*, p. 40.

[27] N. Istrati, *Mihul. O trăsătură din rezbelul lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei*, Iași, Tip. Buciumului român, 1850, p. 24.

De aceea, Bucur e muntean, Ileana, soția lui, moldoveancă, Moțic, fratele de cruce al lui Bucur, e ardelean.

Armă eficace, puternică și impresionantă, istoria are acum unul din cele mai importante roluri în crearea unei literaturi active, capabilă să răspundă cerințelor imperioase ale acestui frămîntat deceniu. Prin condeiul scriitorilor, trecutul se adresează prezentului și o face de fiecare dată curajos, folosind o mască străvezie. Atît de obișnuitele discursuri, pe care în fiecare poezie ori piesă le pronunță Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș ori Mihai Viteazul, se transformă în apeluri înflăcărate la independență. Chiar dacă subminat de manierism, discursul de acest tip — inaugurat acum și cunoscînd o largă răspîndire în literatura noastră — nu are prin aceasta o valoare civică mai mică. Anacronismul, căutat într-adins, face parte din arsenalul scriitorilor acestui deceniu.

Mai mult poate decît în oricare altă perioadă a literaturii noastre, autorii dintre 1850 — 1860 au avut în vedere prezentul și problemele lui, între care libertatea națională ocupă un loc de frunte. Imediat după înăbușirea mișcărilor revoluționare din 1848, literatura cu o astfel de tematică este interzisă, încît scriitorilor nu le rămîne, spre a-și afirma atitudinea patriotică, decît fie să nu-și iscălească propriile opere, fie să utilizeze aluzia. Multe din scrierile de acum circulă fără a li se cunoaște autorul, pe care polițiile austriacă și țaristă îl caută totuși cu stăruință. Le-a adunat mai tîrziu, în parte, C.D. Aricescu, în *Satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime* ... (1884). Firește, toate sînt protestatare, toate condamnă ingerințele puterilor străine în viața politică a principatelor românești, toate îndeamnă la luptă. Există printre scriitori o vie emulație, o stare de entuziasm și dăruire pentru cauza libertății naționale. „Acum este timpul ca bărbații cu inimă și adevărați patrioți să dezvolteze energia și generozitatea lor", zicea G. Sion în 1855[28]. Constatînd momente de ezitare la greu încercații săi colegi de generație, A. Lăzărescu, în poezia *Apel la geniul patriotic al românilor*[29], cerea depășirea lor, flagelînd totodată moliciunea și dezinteresul.

Așa cum aminteam mai sus, aluzia rămîne, cel puțin pînă la războiul Crimeii, unul din procedeele cele mai frecvent utilizate de scriitori pentru a-și expune punctul de vedere. Așa procedează Aricescu, în fabula *Ariciul și balaurul*[30], comparînd ca în treacăt pe ariciul care provoacă moartea unui „balaur" cu „Mircea Vodă". Un motiv romantic extrem de răspîndit precum „logodnicii morții" este în așa fel prezentat, în legenda lui D. Bolintineanu *Dochia*[31], încît din aluziile pe care le conține, cititorul reface lesne tabloul României din 1851, simbolizată de personajul tradițional „Dochia" — fata înșelată în așteptarea ei credincioasă de un domnitor sperjur.

Un alt mijloc de exprimare a opiniei scriitorului — cetățean față de cele ce se petreceau în țară îl oferea introducerea într-o operă literară cu subiect străin a unor referiri la încercarea unor puteri străine de a schimba

[28] Șt. Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Pallas, 1939, p. 223.

[29] În „Album literariu", nr. 3, februarie 1857, p. 1—5.

[30] În vol. *Arpa română*, București, Tip. Mitropoliei, 1852, p. 53.

[31] În „Albumul pelerinilor români", I, nr. 3, din 30 ianuarie 1851.

cursul istoriei poporului român. Așa procedează C. Halepliu, în piesa *Don Sanji II, regele Portugaliei*, cînd include în replicile personajelor și chestiunea „veniturilor mănăstirești"[32]. Or, se știe că acestea au constituit multă vreme un punct deosebit în lupta pentru afirmarea independenței poporului român, în opoziție cu dorințele de cîștig și de supunere politică față de unele puteri străine, manifestate de egumenii greci de la mănăstirile zise „închinate". Portugalia nu avea, cum se știe, nici o mănăstire închinată Muntelui Athos...

Însăși selectarea traducerilor constituie un mijloc de propagare a ideii de libertate națională. Cele mai multe sînt astfel alese, încît să poată fi înțelese și ca o referire la situația politică a principatelor dunărene. Așa procedează I.N. Șoimescu traducînd piesa lui Cuvelier și Léopold *Jertfa lui Avram* (1851) în care se vorbește de eliberarea poporului evreu de sub asuprirea faraonilor în cuvinte ce pot fi interpretate și ca o referire la poporul român.

Pe de altă parte, atît scriitorii rămași în țară, cît și cei aflați în exil folosesc pamfletul pe scară largă, introducîndu-l în țară pe diverse căi, în ciuda numeroaselor opreliști. Întîietatea o dețin, se pare, Heliade-Rădulescu și C.A. Rosetti, ale căror virulente pagini demască și înfierează uneltirile stăpînirilor, în numele unui patriotism de o incontestabilă puritate, străin de orice meschinărie. Scrisorile lui Rosetti către domnitorul Barbu Știrbei, poemele incendiare ale lui Heliade (*Ciclopele Tristei Figure, Cobza lui Marinică*) consolidează forța civică a cuvîntului românesc, manifestată și în satirele și pamfletele anterioare anului 1848, și contribuie nemijlocit la crearea unei opinii publice hotărîte în chestiunea libertății naționale.

Literatura devine pînă într-atît un mijloc efectiv de sprijinire a independenței, încît toate speciile sînt astfel întoarse de scriitori încît să servească nemijlocit acestui nobil scop. Pentru literatura română, deceniul 1850 — 1860 înseamnă, cel puțin din acest punct de vedere, o experiență din cele mai utile și profitabile. Energia și entuziasmul de care sînt animați acum scriitorii transmit verbului o forță particulară care, chiar dacă nu totdeauna se susține și în plan artistic, rămîne o componentă integrată organic și definitiv, de acum înainte, literaturii noastre.

Imagini și motive tradiționale sînt folosite într-un astfel de context încît, cu ajutorul unor elemente deja existente, ele să vizeze în chip direct lupta pentru libertate națională. Imagini poetice altfel obișnuite, *rîndunica, filomela, argonauții, aurora* dezvoltă acele sensuri care le transformă în simboluri ale năzuinței de libertate. Procedeul este curent în epocă și dacă îl citățm, spre exemplificare, numai pe C.D. Aricescu[33] o facem spre a economisi spațiul.

Pastelul este transformat și el acum într-un mijloc de afirmare a idealului independenței, fie prin descrierea frumuseților țării, fie prin enumerarea amintirilor istorice evocate de peisaj. Acesta din urmă este cazul cel mai frecvent întîlnit, de pildă, la Al. Pelimon, în poezia *Carpații*[34], sau la A. Mureșianu, în *O dimineață pe Sural*[35]. În cea din urmă poezie, de la descrierea,

[32] C. Halepliu, *Don Sanji II, regele Portugaliei*, București, Tip. Colegiului național, 1857, p. 20—21.

[33] C. D. Aricescu, *Arpa română*, București, Tip. Mitropoliei, 1852, p. 13 *(La o filomilă)* și p. 15 *(La o rondurelă)*.

[34] Al. Pelimon, *Faptele eroilor*, București, Tip. Națională 1857, p. 159—161.

[35] A. Mureșianu, *op. cit.*, p. 94—96.

obișnuită într-un pastel, a naturii, poetul trece treptat la sentimente explicit patriotice, dezvoltînd ideea răbdării cu care poporul român a înfruntat toate vicisitudinile istorice. Ceea ce părea, la început, un nevinovat tablou al unui peisaj se transformă în final într-o puternică poezie agitatorică.

Aceeași tendință se observă și în jurnalul de călătorie. Excursiile în peisajul românesc se constituie într-un itinerar patriotic, pentru reliefarea eforturilor poporului român de păstrare a libertății naționale. Cîmpulungul, Curtea de Argeș, Cozia, Arnota, cetatea lui Vlad Țepeș sînt transformate de A. Pelimon, în volumul *Impresiuni de călătorie în România* (1859), în popasuri spirituale de un înălțător patriotism. Chiar și călătoriile prin locuri ce nu au legătură directă cu istoria poporului nostru dau naștere la însemnări ce se întorc mereu la aceeași problemă. Atît de prezentă este în gîndirea lui Heliade-Rădulescu, de exemplu, necesitatea eliberării poporului român de sub oprimarea unor juguri străine, încît, în fața Atenei, el e cuprins de o stare de nedescrisă euforie și compune cîteva din cele mai frumoase pagini ale sale, „le cri de la Régénération Roumaine", cum le-a numit el însuși, punctul de plecare — ruinele antice — fiind uitat de la bun început[36].

Solilocviul romantic, obișnuit la poeții vremii sub forma interesului arătat sorții individului, este îndreptat către o problematică patriotică explicită. Astfel, într-un cadru tipic meditației individualiste, cu un decor adecvat (aici — un vîrf de munte), poetul cugetă la soarta României, înconjurată de imperii tiranice, care o asupresc necontenit. Versurile din *România la 1854*[37] atestă nu numai faptul că A. Mureșianu, ardelean, era interesat de întreaga românime, ci și profunzimea integrării scriitorului (ca individ) în colectivitate, asimilarea intereselor acesteia propriilor sale interese, de unde și căutarea unor mijloace de expresie adecvate, aflate, cel mai adesea, în imagistica romantică a epocii. Semnificativă pentru o asemenea stare de spirit este poezia *Un vis la monasteriul Dealului*[38], în care A. Lăzărescu încearcă — nu întotdeauna cu succes, desigur — să-și exprime atitudinea față de inamicii țării prin utilizarea schemei „coșmarul sabatic", în care plasează un tînăr cu „suflet de român", învingător în lupta cu un „mag infernal" și eliberator al unei june ființe — simbol evident al țării. Eroul romantic de tip byronian, neguros și cam abstract, este înzestrat de unii din scriitorii noștri, precum G. Baronzi, cu un scop social extrem de precis: lupta pentru dobîndirea independenței naționale. Severin, personajul autorului nostru, „trist ca o durere și palid ca un crin", va fi jertfa prigonitorilor poporului român[39].

Elementele extrase din poetica folclorului — tot mai apreciat și respectat — oferă scriitorilor noi modalități de ilustrare artistică a idealului independenței, de exemplu basmul și cîntecul popular, a căror structură este adaptată nu doar o singură dată necesităților unui conținut patriotic. Așa procedează I.C. Fundescu, în poezia *Tilinca*[40], sau D. Stănescu în *Geniul bun și geniul rău al românilor*[41]. Dealtfel, tot de inspirație populară sînt și cele

[36] I. Heliade-Rădulescu, *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, Imprimerie Preve et *Cie*, 1850, p. 97—105.
[37] A. Mureșianu, *op. cit.*, p. 116—118.
[38] A. Lăzărescu, *Ore de repaos*, București, Imprimeria Mitropoliei, 1852, p. 45—54.
[39] G. Baronzi, *Danubianele*, București, Tip. Națională, 1859, p. 5—13.
[40] I. C. Fundescu, *Vocea Argeșului*, București, Romanov, 1859, p. 82—83.
[41] D. Stănescu, *Citera*, București, Tip. Națională, 1862, p. 18—22.

cîteva „hore" care apar acum în literatura română — mai cunoscute fiind ale lui V. Alecsandri şi C. Negri — constituindu-se într-o adevărată specie literară, cu ecouri prelungite pînă în zilele noastre. La temelia acestui nou tip de poezie stau cerinţele politice ale epocii, dintre care se detaşează net apărarea libertăţii poporului român.

Veneau, toate acestea, şi dintr-o preţuire profundă a ţăranului, a concepţiei lui de viaţă, a rolului hotărîtor pe care l-a avut în păstrarea unei spiritualităţi româneşti specifice, a limbii noastre, precum şi a dorinţei de libertate. Este deceniul în care ţăranul intră masiv în preocupările scriitorilor noştri. Între altele, acum prind contur trăsăturile poetice caracteristice pentru combatantul de la 1877, aşa cum se vor cristaliza ele la Alecsandri şi, apoi, la Coşbuc. Este vorba de ostaşul-ţăran, apărător al patriei, făcîndu-şi datoria cu voioşie şi tragere de inimă, precum Voinea (din *Voinea pe malul Dunării*)[42] ori *Pandurul*.[43] Asemenea personaje se vor înmulţi cu deosebire în preajma Unirii, cînd literatura înregistrează un spor de combativitate, vizibil, între altele, şi în apariţia mai frecventă pe scenă a unor figuri din mediul rural, ţărani care doresc să-şi protejeze căminul, să-şi apere ţara de duşmani[44].

Chiar speciile religioase sînt folosite în afirmarea independenţei. Nu este poate lipsit de interes să amintim că, îndată după înăbuşirea revoluţiei, un catihet bîrlădean ţine o predică atît de incendiară pe tema amintită, încît poliţia îl arestează, confiscînd totodată şi textul[45]. Însăşi comentarea *Bibliei*, întreprinsă de Heliade-Rădulescu în *Biblicele sau Notaţii istorice, religioase şi politice asupra Bibliei* (1858) se transformă într-o armă politico naţională explicită, după cum şi „rugăciunile" scrise acum[46] au prea puţin un caracter religios şi mai mult unul patriotic.

„Cugetă duşmanii să taie rădăcina vieţii noastre ; însă codri de nouă plante vor răsări pretutindeni, la cel dintîi vînt de primăvară", gîndea în 1849, Nicolae Ionescu[47]. Această profundă încredere în viitorul patriei, întemeiată adesea pe un acut sentiment al mersului istoriei, i-a însufleţit pe toţi scriitorii anilor 1850 — 1860, determinîndu-i să se angajeze cu toată forţa artei lor în susţinerea cauzei naţionale a poporului român. Trecutul glorios, prezentul pătruns de elan îi îndreptăţesc să privească prin prisma unui optimism nedisimulat viitorul României, ei reuşind să transmită şi generaţiei următoare o bună parte din sincera şi generoasa lor dăruire. Chiar dacă nu ar intra în istoria literaturii noastre decît numai prin aceasta şi tot nu s-ar putea spune că generaţia scriitoricească a anilor 1850 — 1860 nu şi-a făcut cu prisosinţă datoria.

---

[42] Al. Pelimon, *Faptele eroilor*, Bucureşti, Tip. Naţională, 1857, p. 273—276.

[43] I. C. Fundescu, *op. cit.*, p. 59—61.

[44] Cf. C. Radulian, *Voicu plugarul sau Entuziasmul ţăranului român*, Bucureşti, Tip. Naţionalul, 1859 ; E. Carada, *Muntenanul şi Pandurul*, Bucureşti, Imprimeria Om, 1857 ; *Milcovul*, Craiova, Tip. Samitca şi Moise, 1858.

[45] *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, Bucureşti, Göbl, 1902, p. 409—413.

[46] Cf. I. Raţ, *Rugăciun*, în „Telegraful român", II, nr. 85, din 27 octombrie 1854 ; ş.a.m.d.

[47] Şt. Meteş, *op. cit.*, p. 82.